

Paulina Emilia Jedlińska

UNIwersytet Kard. S. Wyszyńskiego w Warszawie

jedlinskapaulina@wp.pl

 0009-0004-6144-0883

Fascynacja informacjami z zakresu paranauki i pseudonauki w mediach społecznościowych podczas globalnej pandemii

Fascination of Para- And Pseudoscience-Related Information in Social Media During Global Pandemic

ABSTRAKT

Niniejszy artykuł jest analizą problematyki związanej z definiowaniem pseudonauki i pokrewnych pojęć oraz przedstawia wpływ globalnej pandemii na wzrost zainteresowania użytkowników internetu tematami okultystycznymi, ezoterycznymi i związanymi z czarostwem. W kontekście tego zagadnienia przywołano wydarzenia historyczne dotyczące podejścia badaczy do tematyki czarów, w tym tzw. polowań na czarownice, które wywoływały ogólnoświatowe zainteresowanie magią. Artykuł prezentuje również wzmożone zainteresowanie tymi tematami, które zostało wywołane przez religię wicca, wprowadzającą je na nowo, jednak w pozytywnym kontekście. Warto podkreślić, że dopiero rozwój internetu spopularyzował konta i profile czarownic na tak dużą skalę oraz obszary związane z pseudonauką w zakresie czarostwa. Ostatnia część artykułu oscyluje wokół tematyki wpływu globalnej pandemii na rozwój zainteresowania powyższymi zagadnieniami. Wnioski wskazują na znaczący wzrost liczby osób obserwujących kanały związane z pseudonauką.

SŁOWA KLUCZOWE: MEDIA SPOŁECZNOŚCIOWE, PSEUDONAUKA, EZOTERYKA, KOMUNIKACJA SPOŁECZNA

ABSTRACT

This article is an analysis of the issues related to the definition of pseudoscience and related terms, and presents the impact of the global pandemic on the growth of Internet users' interest in occult, esoteric and witchcraft-related topics. In the context of this issue, the author cites historical events regarding researchers' approach to the subject of witchcraft, including the so-called witch hunts that sparked worldwide interest in magic. In addition, the article also illustrates the increased interest in these topics, which was triggered by the religion of wicca, which introduced them anew, but in a positive context. It is worth noting that it was only the development of the Internet that popularized accounts and profiles of witches on such a large scale, as well as areas related to the pseudo-science of witchcraft. The last part of the article oscillates around the topic of the impact of the global pandemic on the development of interest in the above issues. The conclusions indicate a significant increase in the number of people watching channels related to pseudoscience.

KEYWORDS: SOCIAL MEDIA, PSEUDOSCIENCE, ESOTERICISM, SOCIAL COMMUNICATION

Jedlińska, P.E. (2024),

Fascynacja informacjami z zakresu paranauki i pseudonauki w mediach społecznościowych podczas globalnej pandemii,

com.press, 6(2), s. 122–143.

DOI: 10.51480/compress.2023.6-2.617

www.compress.edu.pl

WSTĘP

Pseudonauka jest kwestią o charakterze kontrowersyjnym, często określaną jako jedynie teorie spiskowe, nieposiadające statusu oficjalnej nauki. Jednak w trakcie pandemii, kiedy większość populacji była poddana kwarantannie, na platformach mediów społecznościowych zaczęły w większym nasileniu szerzyć się treści związane z paranoją oraz pseudonauką, takie jak okultyzm, astrologia czy parapsychologia. Celem niniejszego artykułu jest ukazanie istoty pseudonauki oraz pokrewnych jej dziedzin, jak również zbadanie fascynacji nią w mediach społecznościowych. W pierwszej części artykułu przedstawiam terminologię związaną z pseudonauką, która jest rozumiana jako odwoływanie się do dyscyplin nieposiadających solidnego oparcia naukowego. Dodatkowo odwołuję się do historii polowań na czarownice, które były oskarżane o praktyki uznawane w przeszłości za niemożliwe z naukowego punktu widzenia. Następnie, skupiając się na aspektach współczesnych, przedstawiam postać nowoczesnej czarownicy, która przyczyniła się do spopularyzowania pojęć związanych z pseudonauką, a także wykorzystuje media społecznościowe do publikacji treści okultystycznych i ezoterycznych.

Poprzez analizę i interpretację istniejących źródeł oraz obserwację zjawisk zachodzących w cyberprzestrzeni artykuł ten ma przyczynić się do zrozumienia fenomenu pseudonauki i jej roli w dzisiejszym społeczeństwie. W dalszej części artykułu zostaną przedstawione kluczowe koncepcje dotyczące pseudonauki, cechy odróżniające ją od nauki formalnej oraz wpływ globalnej pandemii na wzrost zainteresowania tymi tematami w mediach społecznościowych. W szczególności analizowane będą treści związane z okultyzmem, astrologią i parapsychologią, które przyciągają uwagę internautów w obliczu obecnych wyzwań i czasów niepewności. Niniejszy artykuł stanowi próbę wkroczenia w świat pseudonauki i zrozumienia jej znaczenia w kontekście społecznym. Poprzez dogłębne badania, analizę danych i refleksję nad społecznymi trendami mam nadzieję przyczynić się do poszerzenia wiedzy na temat pseudonauki oraz jej wpływu na współczesną kulturę i komunikację społeczną.

PRÓBA ZDEFINIOWANIA PSEUDONAUKI, PARAPSYCHOLOGII I POJĘĆ POKREWNYCH

Obecnie powszechny dostęp do internetu, a w szczególności aktywność, jaką jest blogowanie, stały się współczesną metodą popularyzacji nauki. Filozof Zenon E. Roskal twierdzi, że ten rodzaj rozpowszechniania nauki staje się sposobem na nagłaśnianie tematyki związanej z pseudonauką (Roskal, 2019, s. 694). Samo słowo „pseudonauka” nie jest terminem naukowym. Opisuje elementy świata, które nie zawsze są możliwe do doświadczenia w formie namacalnej. Stąd tak wiele działań dyskredytujących pseudonaukę (Mitcham, 2000, s. 12). Amerykański matematyk i dziennikarz Martin Gardner twierdził, że w naukach przyrodniczych, oprócz fizyki i chemii, nie ma znaczącej granicy między twierdzeniami pseudouczonych a założeniami uczonych wyprowadzanymi na podstawie doświadczeń (empirii) (Gardner, 1966, s. 131). Wspomniany wyżej Zenon E. Roskal określa próbę zdefiniowania nauki oraz pseudonauki jako kwestię ciągle dopracowywaną i wciąż nieprzejrzystą (Roskal, 2019, s. 697). J. Bedford i W. Kensington twierdzą, że pseudonauka, jaką była parapsychologia, znalazła się w centrum zainteresowań na całym świecie (Wojciechowski, 1981, s. 122). Według definicji *Encyklopedii PWN* parapsychologia dawniej zwana była mediumizmem. Jej zwolennicy wyrażają przekonanie, że doświadczenia przez nich zdobyte są związane ze specyficznym rodzajem poznania lub przekazywania energii, którego nie da się wyjaśnić naukowymi metodami. W słowie „parapsychologia” zawarty jest przedrostek „para”, po grecku oznaczający podobieństwo do czegoś. W tym przypadku chodzi o dziedzinę badań z pogranicza psychologii (Kalisiewicz, 1999, s. 779). Przedrostek ten występuje również w pojęciu „paranauka”. Jest ono często mylone z pseudonauką i oznacza prawie to samo. Pseudonauka według profesora Macieja Grabskiego jest obszarem wiedzy lub wierzeń, które nie są doświadczalnie weryfikowalne i wiążą się z ignorowaniem nauki. Natomiast paranauka odnosi się do neutralnych i rzadkich zjawisk paranormalnych, niemających naukowego wytłumaczenia, jednak są pewne wyjątki, kiedy takie zjawisko jest badane i potwierdzone naukowo. Paranauka jest wyjaśnieniem tych elementów, których nauka nie potrafi jeszcze udowodnić, bo w większości przypadków dotyczą one niematerialnej strony człowieka (Grabski, 2011, s. 18–19). *Słownik języka polskiego PWN* określa paranaukę jako „dziedzinę podobną do dyscypliny naukowej, ale przez naukowców nieuważaną za taką, np. astrologia lub numerologia”.

W dziedzinach pseudonaukowych mieści się również okultyzm, który jest kojarzony m.in. z czarownicami i diablem (Hurd, 1998, s. 407–416). Okultyzm

jest określany jako dziedzina pseudonaukowa, czasem jako „nauka tajemna”. Charakteryzuje go ujęcie w kontekście zjawisk przyrodniczych – alchemia czy też astrologia, a także w odniesieniu do człowieka, bogów czy duchów – kabała, antropozofia, spirytyzm. Zjawiska paranormalne przedstawiane w książkach okultystycznych stanowią materiał badawczy parapsychologii, a zwłaszcza psychotroniki (*Encyklopedia PWN*). Określanie astrologii, alchemii, magii czy okultyzmu jako „nauk tajemnych” nie jest powiązane z ukrywaniem tych pseudonauk przed innymi, lecz ze sposobem poznawania tych pojęć przez człowieka. Jak wspomina historyk Maciej Stępień, w XVI wieku zaczęto je nazywać tajemnymi, ponieważ ich adepci poznawali je z trudem, po omacku (Stępień, 2015, s. 153–154). W latach 50. XX wieku okultyzm zaczął być traktowany jak synonim słowa „ezoteryka”. Jednak według wielu uczonych było to nietrafne zestawienie¹. Badacze ezoteryki zachodniej w sposób typologiczny określili okultyzm jako nurt ezoteryki, który na początku XX wieku starał się zmienić światopogląd ludzi, a także próbował włączyć poglądy ezoteryczne do współczesnej kultury (Stępień, 2015, s. 157–158). Obecnie kultura również jest przesiąknięta opowieściami o czarownicach, powiązanymi z okultyzmem i ezoteryką oraz innymi dziedzinami pseudonauki.

Pseudonauka jest powiązana z czarostwem – trendem społecznym z XVI i XVII wieku, kiedy to na obszarze niemal całego zachodniego świata płonęły stosy z kobietami i mężczyznami oskarżanymi o czary. W kulturze popularnej najbardziej znanym dzisiaj miejscem takich osądów było Salem, miasto w hrabstwie Essex, w stanie Massachusetts w USA (Hoffer, 1997, s. 1–2). Według Paula Boyera i Stephena Nissenbauma w roku 1692 w tej miejscowości oskarżono 141 osób (Boyer, Nissenbaum, 1974). Natomiast Lyle Koehler szacuje, że liczba ta przekroczyła 200 osób (Koehler 1980). Ponure czasy Nowej Anglii trwały od marca do października 1692 roku, jednak ostatnia sprawa sądowa z tym związana miała miejsce w styczniu 1693 roku. Wtedy to uniewinniono 49 osób czekających na skazanie za praktykowanie czarów (Schiff, 2019, s. 390–396). Obecnie w miasteczku Salem znajduje się Dom Czarownic, który pełni funkcję muzeum, jako miejsce bezpośrednio powiązane z procesami czarownic w Salem w 1692 roku². W Europie „polowania na czarownice” miały miejsce już od XII wieku. Ówczesna polityka papieży względem heretyków doprowadziła do powstania i rozwoju inkwizycji, a potem procesów o czary (Baranowski, 2021, s. 9). Praktyki

¹ Nietrafne traktowanie okultyzmu i ezoteryki jako synonimów uznaje M.B. Stępień, M. Eliade, W.J. Hanegraaff, A. Posacki.

² WitchHouse, <https://www.thewitchhouse.org/> (31.05.2023).

te osiągnęły apogeum w XV–XVII w. (Baranowski, 2021, s. 10). Przyczynił się do tego traktat *Malleus maleficarum* [Młot na czarownice], wydany po polsku w Krakowie w 1614 r. (Muh, 2019). Tekst stworzony przez dwóch inkwizytorów, dominikaninów Heinricha Krammera i Jacoba Sprengera, został pierwszy raz wydany drukiem w 1486 r. w Kolonii (Baranowski, 2021, s. 69). Był określany jako podręcznik dla łowców czarownic. Wielu badaczy uważa, że to właśnie ten katolicki traktat spowodował tak ogromną liczbę ofiar polowań na kobiety (Baranowski, 2021, s. 65–79). Według badań liczba kobiet skazanych jako czarownice dochodziła w Europie do 50 tysięcy (Posacki, 2009, s. 126). W Polsce nawet jeszcze w XVIII wieku płonęły stosy czarownic, a wśród ludności rozpowszechniane były publikacje o miejscach, gdzie można skutecznie ochronić się przed złymi siłami (Baranowski, 2021, s. 74). Praktyki przypisywane czarownicom w tamtych czasach miały być skutkiem opętania przez diabła czy też celowym działaniem na szkodę społeczności, w których żyły (Thurston, 2008, s. 158).

Współczesne czarownice, a raczej – jak wolą o sobie mówić – wiedźmy (od słowa „wiedza”), aktywne w mediach społecznościowych, skupiają się na praktykach związanych z prawem przyciągania, ludzkim polem energetycznym, gdzie istotną rolę pełnią czakry, a także propagują medytację i afirmację (Starhawk, 1997, s. 26–39). Głównymi świętami nurtów pogan, wikarian i czarownic są Sabaty zawarte w Kole Roku, które opierają się na życiu w zgodzie z naturą. Nie są kojarzone z nieczystymi siłami, jak w latach tzw. polowań na czarownice (Starhawk, 1997, s. 16–25). Współczesne czarownice skupiają się na magii świec, tworzeniu amuletów czy talizmanów. Najbardziej znanym czarownikiem ery nowoczesnej był angielski urzędnik, antropolog amator, pisarz i okultysta, Gerald Gardner (1884–1964), główny twórca wicca. Na emeryturze osiadł w New Forest w Wielkiej Brytanii. Poznał tam grupę osób, która prowadziła amatorski teatr Różokrzyżowców. To oni wprowadzili Gardniera w starożytny kult czarostwa, a w 1939 roku został on inicjowany w praktyce³. Inicjacja wiąże się z dołączeniem do kowenu, czyli grupy wyznawców. Obecnie taką tradycję nadal kultywuje się w religii wicca. Jak pisze autorka strony wicca.pl: wicca to „pogańska, magiczna, inicjacyjna religia misteryjna”⁴. Określenie „pogańska” oznacza, że nie jest ona powiązana z wyznaniem chrześcijańskim, natomiast „misteryjna” – tajemniczy obrządek, niezrozumiałe, tajemnicze, zjawisko; w starożytności

³ Enenna, Słynni czarownicy, <https://www.wicca.pl/slynni-czarownicy/> (25.05.2023).

⁴ Enenna, Co to jest wicca?, <https://www.wicca.pl/co-to-jest-wicca/> (25.05.2023).

obrzęd ku czci bóstwa⁵. Na rozwój religii wicca miał też wpływ inny znany współcześnie czarownik Alex Sanders (1926–1988). Dołączył on do swojej praktyki elementy kabały, a także mitologii egipskiej, skupiając się na odprawianiu głównie magii ceremonialnej (Adams A., Adams M., 2003, s. 38). Osoby inicjowane przez Gardnera nie były skłonne do uznania nowości dodanych przez Alexa Sandersa, dlatego też wicca podzieliła się na dwa nurty: gardneriański i aleksandryjski. Współcześnie żyjącą i nadal aktywną eklektyczną wiccanką jest Starhawk, czyli Miriam Simos (ur. 1951) – autorka wielu książek związanych z czarostwem i nurtem wicca, między innymi *Taniec w spirali: Odrodzenie starożytnej religii Wielkiej Bogini* (Starhawk, 2016). To między innymi te trzy osoby pasjonujące się czarostwem na nowo spopularyzowały pseudonaukę i paranaukę poprzez głoszenie religii wicca (Adams A., Adams M., 2003, s. 36–39). Za czasów Gardnera i Sandersa nie było internetu, poprzez który mogliby ukazać światu czarostwo w swojej twórczości literackiej. Obecnie idea ta rozprzestrzenia się dużo szybciej, w szczególności dzięki pojawieniu się mediów społecznościowych.

MEDIA SPOŁECZNOŚCIOWE A PSEUDONAUKI

W marcu 2020 roku premier Mateusz Morawiecki ogłosił pierwszy lockdown, który miał trwać 2 tygodnie, począwszy od 12 marca 2020 roku. Zostały zamknięte m.in. szkoły, przedszkola, żłobki i uczelnie wyższe⁶. Po tym czasie, 25 marca, miejsca związane z edukacją zostały zobowiązane do wprowadzenia nauczania zdalnego przez internet (Infor, 2020). Wiele osób pracujących zawodowo w firmach i instytucjach przeszło na pracę zdalną w domu. Szukając rozrywki podczas kwarantanny, społeczeństwo zaczęło interesować się tym, co pojawiało się w sieci. Młodzi ludzie zaczęli w tym czasie pobierać na swoje smartfony najpopularniejsze aplikacje społecznościowe,

⁵ Definicja słowa „mysteryjna” w: SJP PWN, <https://sjp.pwn.pl/slowniki/misteryjny.html> (dostęp 25.05.2023).

⁶ Serwis Rzeczypospolitej Polskiej, Zawieszenie zajęć w szkołach, przedszkolach, żłobkach, 11.03.2020, <https://www.gov.pl/web/koronawirus/zawieszenie-zajec> (25.05.2023). Polska Agencja Prasowa, Uniwersytet Warszawski odwołuje od środy do 14 kwietnia m.in. zajęcia dla studentów i doktorantów, 10.03.2020, <https://www.pap.pl/aktualnosci/news,602290,uniwersytet-warszawski-odwoluje-od-srody-do-14-kwietnia-min-zajecia-dla> (25.05.2023).

w tym Instagram i TikTok. W pierwszym kwartale 2020 roku osiągnęły one największą liczbę pobrań ze sklepów App Store i Google Play (Majchrzyk, 2020; Ahlgren, 2021). TikTok to „aplikacja mobilna umożliwiająca tworzenie i udostępnianie bardzo krótkich materiałów wideo”⁷. W 2023 roku został on pobrany przez użytkowników 3 miliardy razy (Woolf, 2023). W aplikacji TikTok najwięcej obserwujących ma senegalski performer Khabane „Khaby” Lame. Ma on 161,8 miliona fanów, którzy śledzą jego profil i znajduje się na 1. miejscu według rankingu najpopularniejszych tiktokerów według portalu Social Blade⁸. W Polsce największą popularność zdobyli Neffati Brothers, osiągając liczbę ponad 1 milion obserwujących⁹.

W tematyce pseudonauki i paranoi przodują tacy twórcy, jak Negatywnie Optymistyczny (Daniel Pawelski), który zdobył ponad 321,8 tysięcy obserwujących, a jego filmiki polubiono 20 milionów razy na TikToku, gdzie treści o podobnej tematyce oznacza się hasztagiem #witchtok¹⁰. Negatywnie Optymistyczny ma również swój kanał na YouTube, a także słynie z prowadzenia transmisji na żywo na platformie Instagram¹¹. Ma tam ponad 55 tysięcy obserwujących, lecz liczba ta z dnia na dzień rośnie¹². Określa on siebie jako tarocistę, rytualistę, lightworkera (wysłannika światła) i przewodnika po rozwoju duchowym¹³. Wiąże to z zainteresowaniem dziedzinami powiązanymi z pseudonauką i paranauką.

Kolejną osobą powszechnie znaną w tej tematyce jest Idżys. Na platformie TikTok ma ona dużo mniej obserwujących niż Negatywnie Optymistyczny, bo 48,3 tysiące, ale jest również bardzo dobrze znana na Instagramie i YouTube, gdzie jej zasięgi są równie duże¹⁴. Popularnością cieszy się również Prima Materia Alchemist, która prowadzi profil w social mediach na tematy związane

⁷ Redakcja PR, Tik Tok – co to za aplikacja?, 27.05.2019, <https://publicrelations.pl/tik-tok-co-to-za-aplikacja/> (25.05.2023).

⁸ Social Blade, TOP 50 MOST FOLLOWED TIKTOK ACCOUNTS, <https://socialblade.com/tiktok/top/50/most-followers> (25.05.2023).

⁹ DDOB, Ranking TikTok, https://ddob.com/ranking/tik_tok (25.05.2023).

¹⁰ Aplikacja TikTok, odnośnik do tagu #WitchTok, <https://vm.tiktok.com/ZMevNKAzR/> (25.05.2023).

¹¹ Aplikacja TikTok, profil Negatywnie Optymistycznego, <https://www.tiktok.com/@negatywnieoptymistyczny> (25.05.2023).

¹² Aplikacja Instagram, profil Negatywnie Optymistycznego, <https://www.instagram.com/negatywnieoptymistyczny/?hl=pl> (25.05.2023).

¹³ Aplikacja Instagram, post opublikowany na profilu Negatywnie Optymistycznego, https://www.instagram.com/p/CPBX9bKp_CD/ (25.05.2023).

¹⁴ Aplikacja TikTok, profil Idżys, https://www.tiktok.com/@idzys_ (25.05.2023).

głównie z alchemią¹⁵. Jednak to Paranormalia po założeniu w 2016 roku swojego kanału na YouTube zapoczątkowała zainteresowanie pojęciami z zakresu paranauki, w szczególności prezentując swoją definicję czarostwa¹⁶. Powyższe osobowości łączy zainteresowanie i publikowanie materiałów związanych z dziedzinami określanymi jako pseudonauka lub paranauka. Każdy z tych twórców internetowych ma oprócz konta na TikToku także profil na Instagramie, gdzie tematyka czarostwa, alchemii i wróżbiarstwa jest ukazywana poprzez zdjęcia i posty¹⁷. Ich opisy nawiązują do praktyk i zainteresowań powiązanych z powyższymi pojęciami. Popularne stały się tak zwane estetyki. Twórcy tworzą swój profil instagramowy w konkretnej kolorystyce i tematyce. Przykładem tego jest *#witchaesthetic*, gdzie użytkownicy Instagrama publikują własne posty powiązane z tematyką magii i czarów. Używane są również inne hasztagi, takie jak: *#witchesofinstagram*, *#alchemy*, *#okultyzm*, *#astrologia*, określające szczegółowe zainteresowania autora postu lub jego tematykę¹⁸. W ten sposób odbiorcom łatwiej znaleźć tematy powiązane z pseudonauką i paranauką w social mediach. Warto w tym miejscu wskazać, że na temat *#witchtoka* i jego działań powstał już artykuł naukowy pod tytułem *#WitchTok vs. Putin. Witchcraft Activism on the Internet in the Context of Russian Invasion of Ukraine* opublikowany w magazynie antropologiczno-społeczno-kulturowym „Maska” wydawanym przez Uniwersytet Jagielloński (Palonek-Kozdęba, 2022). Odbyla się także Ogólnopolska Konferencja Naukowa „Praktyki magiczne i czarostwo w kulturach świata” zorganizowana przez Koło Naukowe Porównawczych Studiów Cywilizacji UJ wraz z Kołem Naukowym Studentów Religioznawstwa UJ w Krakowie¹⁹. O czarownicach w mediach społecznościowych w 2019 roku napisał ks. Andrzej Zwoliński, określając religie popularyzowane w internecie jako technokultury albo cyberreligie, które zrzeszają technoczarownice, technodruoidy i satanistów (Zwoliński, 2019, s. 181). Odwołał się on także

15 Linktr.ee z odnośnikami do wszystkich social mediów Prima Materia Alchemist, <https://linktr.ee/PrimaMateriaAlchemist> (25.05.2023).

16 Aplikacja YouTube, kanał twórcy Paranormalia, <https://www.youtube.com/c/Paranormalia> (25.05.2023).

17 Aplikacja Instagram, post opublikowany na profilu Paranormalia jako przykład do treści, <https://www.instagram.com/p/COF9ZRLnrR0/> (25.20.2023).

18 Aplikacja Instagram, post opublikowany na profilu Prima Materia Alchemist, w którym są dodane wymienione hasztagi, <https://www.instagram.com/p/CPQS2NVHWC7/> (25.05.2023).

19 Ogólnopolska Konferencja Naukowa „Praktyki magiczne i czarostwo w kulturach świata”, Facebook, <https://www.facebook.com/events/515685429757507> (25.05.2023).

do słów Marka Pesce: „Przestrzeń cybernetyczna i płaszczyzna astralna okultystów pokrywają się ze sobą: obie polegają na krążeniu informacji (...)” (Zwoliński, 2019, s. 181–182).

Innym dość popularnym nurtem powiązanim z czarostwem, a także kojarzącym się głównie z pseudonauką, jest New Age. To główna doktryna Towarzystwa Teozoficznego założonego w 1875 roku przez Helenę Pietrowną Bławatską, Henry’ego Steela Olcott’a i Williama Quana Judge’a. Światopogląd Bławatskiej był połączeniem elementów gnozy oraz nauk ezoterycznych. Starła się także przedstawić wschodnie religie w przystępny sposób dla odbiorców z Zachodu (Ptaszek, 2015, s. 105). W naukach New Age zawarta jest mieszanka wielu dziedzin pseudonaukowych, takich jak okultyzm, astrologia, ezoteryzm, ale także twierdzenia dotyczące ufo czy też związane z parapsychologią i psychotroniką. W opracowaniu naukowym pt. *New Age. Encyklopedia Nowej Ery* oprócz powyższych terminów opisane są pojęcia odmiennych stanów świadomości, mediumizmu, spirytualizmu, a także można znaleźć nawiązanie do Świętego Graala (Bockenheimer, Bednarek, Jastrzębski, 1996). Na portalu społecznościowym Facebook tworzone są grupy New Age, nawiązujące do rzekomo istniejących prastarych supercywilizacji. Gromadzą się tam ludzie, którzy uważają, że w poprzednim życiu byli mieszkańcami Atlantydy lub Lemurii²⁰. Pojawiają się tam określenia „Ludzie Indygo” lub „Gwiazdne Dzieci”, co ma definiować danego człowieka jako wyjątkowego, często posiadającego dodatkowe parapsychologiczne przymioty²¹. Oprócz grup reprezentujących poglądy New Age można znaleźć także te założone przez twórców powiązanych z ezoteryzmem i okultyzmem. Przykładem jest „Kowen Negatywnie Optymistycznego”. Nie jest to co prawda prawdziwy kowen czarownic, lecz zwykła grupa, której celem jest wsparcie osób pasjonujących się dziedzinami pokrewnymi pseudonauce²². Grupa została zarachiwizowana 27 marca 2022 roku. Inną taką grupą jest „PARANORMALIA – Grupa Informacyjna”. Założyła ją wspomniana wcześniej właścicielka kanału o tematyce ezoterycznej Paranormalia. Jak pisze, to „grupa zrzeszająca widzów kanału paranormalia”, a na głównym zdjęciu grupy przeczytać można, że jest to „magiczna społeczność czarowników, magów, innowierców

²⁰ Facebook, grupa o nazwie: „Gwiazdne Dzieci, Gwiazdni Ludzie Indygo”, <https://www.facebook.com/groups/2465818520360067> (25.05.2023).

²¹ Piękno Umysłu, Ludzie indygo i ich szczególne spojrzenie na świat, ostatnia aktualizacja: 22 stycznia 2018 r., <https://pieknoumyslu.com/ludzie-indygo-spojrzenie-na-swiat/> (25.05.2023).

²² Facebook, grupa o nazwie „Kowen Negatywnie Optymistycznego”, <https://www.facebook.com/groups/276980273340218> (25.05.2023).

i innych niezwykłych ludzi”²³. Na dzień 25 maja 2023 roku grupa liczy ponad 5,2 tysiąca członków. 11 września 2021 roku została ona zarchiwizowana. Kolejnym facebookowym miejscem zrzeszającym ludzi zainteresowanych pseudonauką jest założona 10 lipca 2017 roku grupa o nazwie „Nauka magii, zaklęcia, systemy magiczne, forum dyskusyjne”. Na Facebooku działa wiele grup o podobnej tematyce. Jego użytkownicy muszą jedynie wpisać w wyszukiwarkę dostępną na stronie na przykład słowo „magia” lub synonimy tego słowa, aby do nich trafić²⁴. Oprócz grup użytkownicy Facebooka mają możliwość obserwowania fanpage’ów powiązanych z tematyką pseudonaukową i paranaukową. Jedną z pierwszych stron pojawiających się po wpisaniu słowa „magia” w wyszukiwarkę Facebooka jest fanpage „Magia i okultyzm”²⁵. Publikuje ona treści powiązane z okultyzmem, ale także alchemią i innymi dziedzinami pseudonaukowymi. Istnienie grup oraz stron na platformie facebookowej ułatwia komunikację ludzi pasjonujących się podobnymi rzeczami.

METODOLOGIA BADAŃ

Badanie, którego rezultaty przedstawiono w niniejszym artykule, zostało przeprowadzone w formie ankiety internetowej, której celem było pozyskanie informacji o konkretnych social mediach, w których odbiorcy spotkali się pierwszy raz z pojęciami z zakresu pseudonauki, oraz określenie, jaka grupa osób w czasie trwania pandemii zainteresowała się tymi zagadnieniami. Głównym celem ankiety było zbadanie, czy wraz z nastąpieniem pandemii wzrosło zainteresowanie powyższą tematyką oraz czy wzrosła liczba godzin spędzanych przez odbiorców w internecie. Podmiotem badawczym były osoby należące do grup na platformie Facebook związanych z tematyką oscylującą wokół paranauki, okultyzmu i pseudonauki. Ankieta zawierająca 14 pytań została przeprowadzona z wykorzystaniem formularza Google od 30 kwietnia do 4 maja 2020 roku, w tym przedziale czasowym uzyskano równe 100 odpowiedzi. Pierwsze pytania dotyczyły wieku i płci odbiorców,

²³ Facebook, grupa o nazwie „PARANORMALIA – Grupa Informacyjna”, <https://www.facebook.com/groups/CzarowniceParanormalia/> (25.05.2023).

²⁴ Facebook, wyszukiwanie grup ze słowem „magia”, <https://www.facebook.com/search/groups/?q=magia> (25.05.2023).

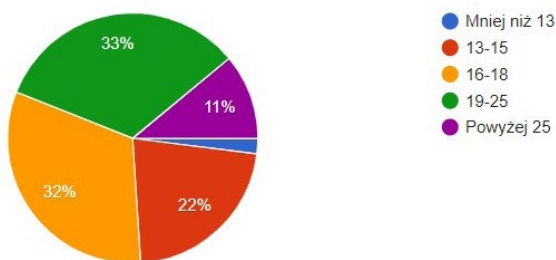
²⁵ Strona facebookowa „Magia i okultyzm”, <https://www.facebook.com/magiaiokultyzm/> (25.05.2023).

kolejne – zainteresowania dziedzinami związanymi z pseudonauką, a także popularności tej tematyki w mediach społecznościowych.

PRZEDSTAWIENIE BADAŃ

W badaniu wzięło udział sto osób: 67 kobiet, 20 mężczyzn oraz 13 osób utożsamiających się z inną płcią. Ponadto respondentów podzielono ze względu na wiek. Pierwsza grupa wiekowa to osoby mające mniej niż 13 lat, czyli dzieci, które dopiero wchodzi w świat mediów społecznościowych. Kolejną grupą wiekową były osoby między 13 a 15 rokiem życia, czyli nastolatki obecni w internecie dłużej niż pierwsza grupa. Następną grupą to wąskie grono ankietowanych mających od 16 do 18 lat, a więc osoby wchodzące w dorosłe życie, mogące już w wielu aspektach samodzielnie o nim decydować. Przedostatnią grupę tworzyli młodzi dorośli, czyli osoby, które skończyły lub właśnie kończą szkołę średnią lub wyższą (19–25 lat). Osoby te stoją przed wyborami decydującymi o ich przyszłym życiu społecznym i zawodowym. Ostatnią grupą społeczną byli odbiorcy powyżej 25. roku życia, posiadający już większe doświadczenie życiowe. Badanie wykazało, że najwięcej osób interesujących się pseudonaukami znajdowało się w przedziale wiekowym od 19 do 25 lat. Drugą pod względem wielkości była grupa ankietowanych w wieku od 16 do 18 lat. Poniższy rysunek przedstawia procentowy udział w ankiecie poszczególnych grup wiekowych.

Rysunek 1. Przedstawienie grup wiekowych biorących udział w ankiecie.

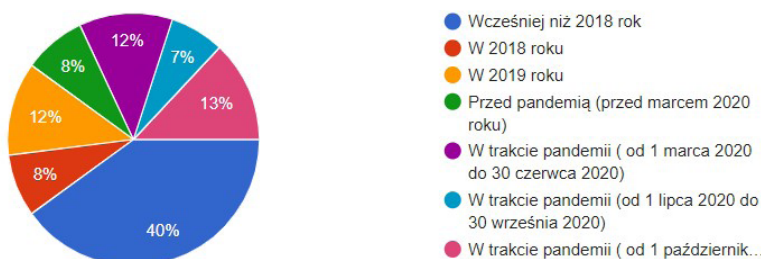

Źródło: opracowanie własne

Prawie połowa ankietowanych zainteresowała się tematami związanymi z pseudonauką kilka lat przed pandemią, w 2018 roku. Natomiast 12 osób zaczęło poznawać ten temat podczas pierwszej fali rozprzestrzeniania się

wirusa (od 1 marca do 30 czerwca 2020 r.), 7 osób – podczas wakacji (od 1 lipca do 30 września 2020 r.), a 13 osób – w czwartym kwartale 2020 roku i pierwszym kwartale 2021 roku (od 1 października 2020 r. do 31 marca 2021 r.).

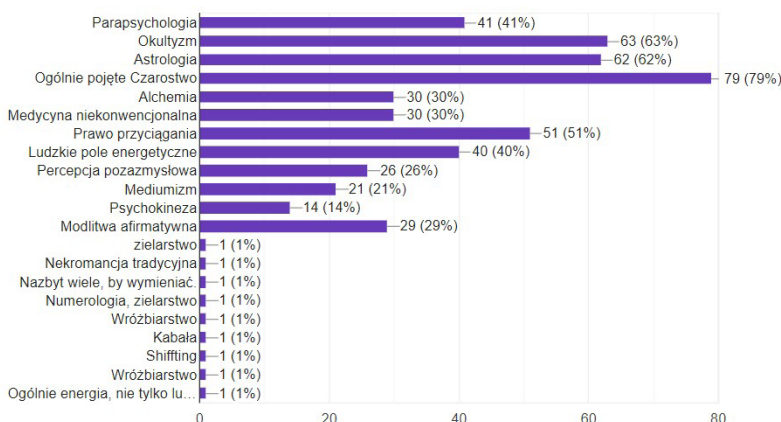
Rysunek 2. Procentowe ukazanie przedziałów czasowych, w jakich ankietowani zainteresowali się tematyką pseudonaukową.

Źródło: opracowanie własne

Pseudonauka jest powiązana z wieloma dziedzinami. Ankietowani zaznaczali w badaniu, o które z nich najbardziej poszerzali swoją wiedzę. Do wyboru mieli: parapsychologię, okultyzm, astrologię, ogólnie pojęte czarostwo, alchemię, medycynę niekonwencjonalną, prawo przyciągania, ludzkie pole energetyczne, percepcję pozazmysłową, modlitwę afirmatywną. Mogli również dopisać własną dziedzinę. Zdecydowana większość odbiorców, bo aż 79 osób, zaznaczyła opcję ogólnie pojętego czarostwa. Poniższy rysunek przedstawia procentowy udział popularności poszczególnych dziedzin związanych z pseudonauką wśród ankietowanych.

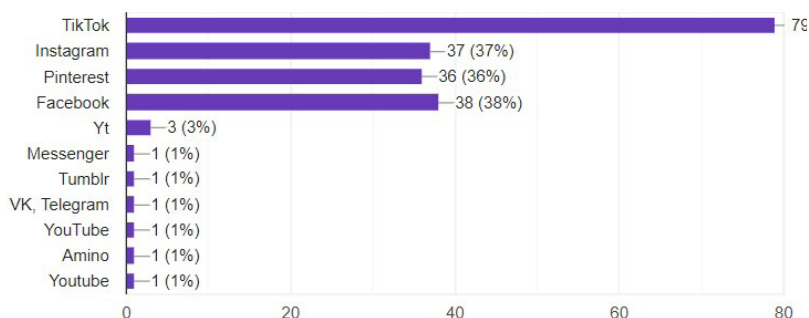
Rysunek 3. Procentowe ukazanie zainteresowania poszczególnymi dziedzinami pseudonauki pojęciami oscylującymi wokół niej.

Źródło: opracowanie własne

Media społecznościowe wręcz obfitują w informacje, które można uznać za treści pseudonaukowe. Jednak najczęściej treści powiązanych z tą dziedziną ankietowani zauważyli na portalu TikTok. 79 osób biorących udział w badaniu stwierdziło, że to tam pojawia się najwięcej takich informacji. Inne social media, takie jak Instagram, Facebook czy Pinterest, zostały wskazane w przedziale od 36 do 38%. Na poniższym rysunku został przedstawiony szczegółowy rozkład procentowy w odniesieniu do poszczególnych mediów społecznościowych.

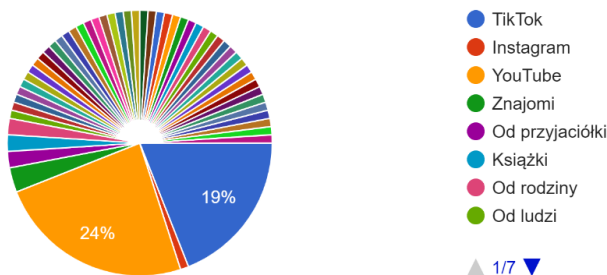
Rysunek 4. Procentowe przedstawienie największej ilości treści powiązanych z pseudonauką w danym social medium według ankietowanych.

Źródło: opracowanie własne

Wszyscy ankietowani zauważyli w mediach społecznościowych informacje na tematy powiązane z pseudonauką i także stamtąd dowiedzieli się o istnieniu takich dziedzin. 24 osoby dowiedziały się o nich z platformy YouTube (3 osoby użyły skrótu Yt od nazwy YouTube), a 19 – z Instagrama. Po podliczeniu wszystkich dodatkowych odpowiedzi stwierdzono, że 10 osób pozyskało takie informacje od rodziny, a 9 – z książek. Pojawiły się także wskazania: znajomi czy też seriale.

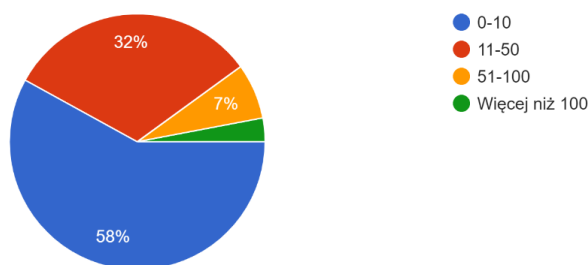
Rysunek 5. Procentowe ukazanie źródła poznania dziedzin związanych z pseudonauką.

Źródło: opracowanie własne

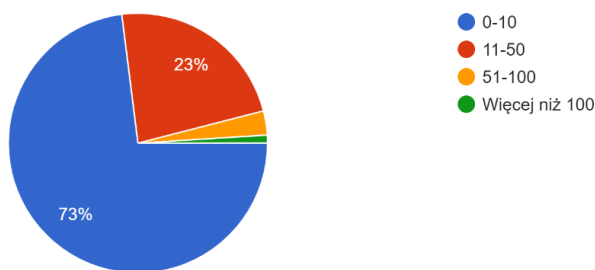
Ankietowani często widzieli w mediach społecznościowych treści pseudonaukowe, jednak ponad 50% z nich obserwowało jedynie do dziesięciu profili społecznościowych o tej tematyce na TikToku, a 73% – na Instagramie. Natomiast niewielki procent, bo 3 osoby, obserwował ponad 100 osób zajmujących się tą tematyką na TikToku, zaś 1 osoba śledziła taką liczbę twórców internetowych na Instagramie. Poniższe rysunki 6 i 7 przedstawiają procentowy podział ze względu na śledzenie profili społecznościowych dotyczących treści pseudonaukowych i pokrewnych im dziedzin przez ankietowanych.

Rysunek 6. Procentowy podział ze względu na obserwację profili społecznościowych dotyczących treści pseudonaukowych i im pokrewnych przez ankietowanych na platformie TikTok.

Źródło: opracowanie własne

Rysunek 7. Procentowy podział ze względu na obserwację profili społecznościowych dotyczących treści pseudonaukowych i im pokrewnych przez ankietowanych na platformie Instagram.

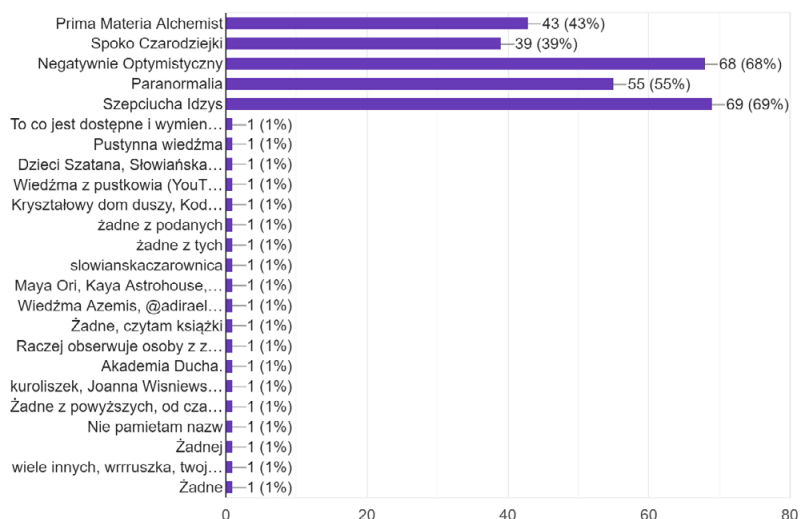

Źródło: opracowanie własne

Wielu twórców internetowych zyskało popularność, udostępniając treści pseudonaukowe w social mediach. Ankietowani zaznaczali, których z nich obserwują. Mieli do wyboru: Prima Materia Alchemist, Spoko Czarodziejki, Negatywnie Optymistyczny, Paranormalia i Szepciucha Idżys, a także mogli dopisać nazwy innych niewymienionych profili. Badani mogli zaznaczyć kilka opcji jednocześnie. Według ankietowanych najbardziej znaną postacią z tego kręgu jest Szepciucha Idżys, którą zaznaczyło 69 osób. 68 osób zadeklarowało, że obserwuje Negatywnie Optymistycznego. Na kolejnych miejscach

według popularności plasują się Paranormalia, tuż za nią Prima Materia Alchemist i Spoko Czarodziejki. Wszyscy ci twórcy są aktywni na Instagramie i YouTube oraz na TikToku. Jedynie Paranormalia, która kiedyś posiadała konto na TikToku, obecnie go dezaktywowała. W odpowiedziach badanych dotyczących innych profili pojawiają się takie, jak: Pustynna Wiedźma, Akademia Ducha, Słowiańska Czarownica czy też Twój Tarocista. Siedem osób zadeklarowało, że nie obserwują żadnego z profili społecznościowych w tej tematyce. Poniższy rysunek ukazuje zestawienie procentowe najchętniej obserwowanych profili w mediach społecznościowych przez ankietowanych.

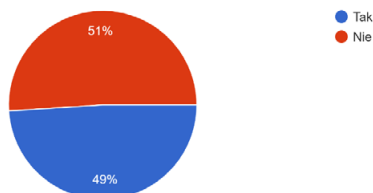
Rysunek 8. Procentowy udział liczby osób obserwujących danego twórcę w mediach społecznościowych.

Źródło: opracowanie własne

Ponad połowa ankietowanych zadeklarowała, że przed pandemią nie obserwowała profili związanych z tematyką pseudonaukową. To oznacza, że dopiero podczas pandemii tacy twórcy zyskali na popularności. Poniższy rysunek odnosi się do wyników tego badania. Natomiast rysunek 10 ukazuje pozytywny wpływ takich treści na odbiorców, którzy zainteresowali się dziedzinami powiązanymi z pseudonauką. Jedynie dwie osoby zadeklarowały negatywny wpływ wiedzy pseudonaukowej na ich życie.

Rysunek 9. Ukazanie wzrostu obserwacji profili powiązanych z tematyką pseudonaukową w czasie pandemii (w procentach).

Źródło: opracowanie własne

Rysunek 10. Ukazanie pozytywnego wpływu treści na odbiorców, którzy zainteresowali się dziedzinami powiązanymi z pseudonauką.

Źródło: opracowanie własne

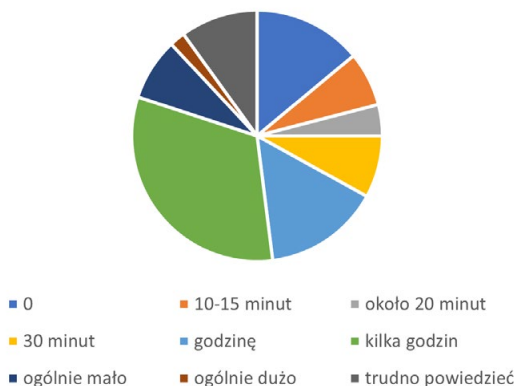
Ankietowani poświęcali bardzo dużo czasu na media społecznościowe: aż 32 osoby zadeklarowały, że spędzają w nich od godziny do nawet 5 lub 7 godzin dziennie. 15 osób jedynie około godziny przeznaczało na przeglądanie Instagrama czy też TikToka. Spora liczba osób biorących udział w badaniu, bo 14, nie poświęcała swojego czasu na media społecznościowe. Poniższy rysunek przedstawia odpowiedzi dotyczące czasu spędzanego w social mediach, zaś rysunek 12 ukazuje te dane procentowo.

Rysunek 11. Czas spędzany w social mediach przez uczestników ankiety.

Źródło: opracowanie własne

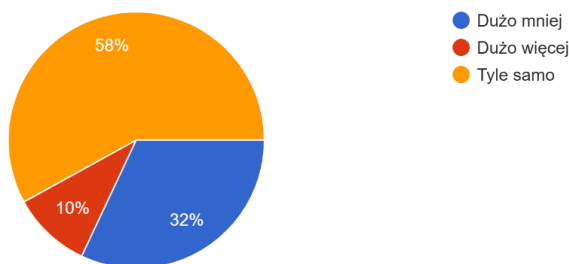
Rysunek 12. Procentowe ukazanie zadeklarowanego przez ankietowanych czasu spędzonego w mediach społecznościowych.

Źródło: opracowanie własne

58 ankietowanych deklarowało, że przed pandemią spędzali tyle samo czasu, przeglądając media społecznościowe, co w trakcie pandemii. Natomiast 32 osoby spędzały tego czasu dużo mniej, a 10 osób – dużo więcej. Poniższy rysunek przedstawia te odpowiedzi w formie procentowej.

Rysunek 13. Procentowe ukazanie porównania czasu spędzanego w social mediach przed pandemią i w jej trakcie.

Źródło: opracowanie własne

Większość ankietowanych poprawnie rozumie pojęcie pseudonauki. Biorący udział w badaniu mieli możliwość wpisania własnej definicji tego pojęcia. 64 osoby rozumiały, na czym polega pseudonauka. Często też odnosiły się do jej definicji poprzez własne doświadczenia. Natomiast 19 osób odpowiedziało błędnie, a 13 wstrzymało się od odpowiedzi. Jedynie 4 osoby wprost napisały, że nie wiedzą, co to za dziedzina. Poniższy rysunek przedstawia odpowiedzi na pytanie, czym według badanego jest pseudonauka, a rysunek 15 ukazuje te dane procentowo.

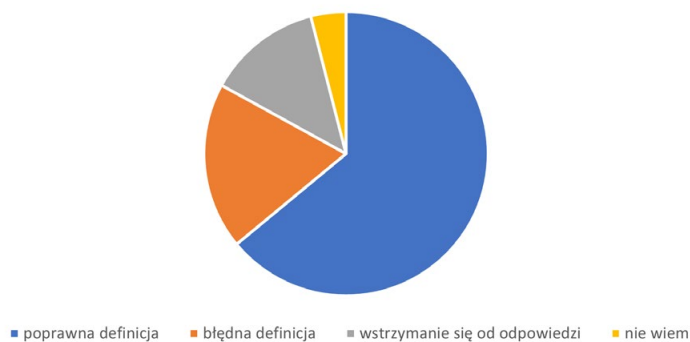
Rysunek 14. Definicje pseudonauki według ankietowanych.

Jako, że pseudonauka nie ma posiada oficjalnej definicji naukowej, napisz w maksymalnie kilku zdaniach, czym jest dla Ciebie pseudonauka?

100 odpowiedzi

.
-
nie jestem pewna ale dla mnie pseudonauka to zbiór faktów z życia innych ludzi których nie można potwierdzić w 100%
Pseudonauka to zbiór nauk, które nie wpisują się w kryteria oficjalnych nauk.
Nauka, którą oficjalne kanały naukowe uważają za gusła
Pseudonauka jest bezpieczną przestrzenią dla osób podatnych na teorie spiskowe i nie posiadających wiedzy naukowej, myślących emocjonalnie pomijając racjonalne argumenty. Co innego paronauka, która jest nauką ponad zmysłami, więc nieempiryczną.
Nauka często sprzeczna z tym, co było nam wpajane przez całe życie. Nie oznacza to jednak, że nie jest prawdziwa i to, co wygłasza, jest wymysłem.

Źródło: opracowanie własne

Rysunek 15. Procentowe ukazanie odpowiedzi dotyczących definicji pseudonauki.

Źródło: opracowanie własne

WNIOSKI

Z przedstawionych wyżej badań można wywnioskować, że wzrosło zainteresowanie pojęciami pseudonaukowymi podczas globalnej pandemii w badanej grupie. Ponad połowa ankietowanych dopiero w trakcie jej trwania zaczęła obserwować profile społecznościowe powiązane z tematyką czarostwa, okultyzmu i ezoteryki. Ponadto odbiorcy zaciekawili się takimi tematami, jak parapsychologia, astrologia, alchemia, medycyna niekonwencjonalna, prawo przyciągania, ludzkie pole energetyczne czy też percepcja pozazmysłowa. Zdecydowana większość badanych odczuła pozytywny wpływ tych zainteresowań na swoje życie. Jako że popularność tematyki pseudonaukowej w mediach wzrasta, rośnie także ilość czasu spędzanego w mediach społecznościowych. Najczęstszą odpowiedzią dotyczącą czasu spędzonego w internecie każdego dnia jest „kilka godzin”. Przekłada się to na brak czasu na inne potrzeby rozwojowe. W ankiecie najczęściej pojawiały się odpowiedzi od 2 do nawet 7 godzin. Jeśli założymy, że statystycznie ankietowani spędzali około 4 godzin na przeglądaniu social mediów, zaś na sen przeznaczali 8 godzin, to z 24 godzin na dobę jedynie połowa pozostaje na potrzeby fizjologiczne czy też na pracę, szkołę lub uczelnię. Podsumowując badanie, można jasno stwierdzić, że tematy powiązane z pseudonauką są coraz bardziej rozpowszechnione w internecie w tej grupie celowej, a jedynie niewielki procent ankietowanych nie przegląda mediów społecznościowych, preferując czytanie książek.

ZAKOŃCZENIE

Pseudonauka manifestuje się w mediach społecznościowych w coraz większym stopniu. Niniejszy artykuł miał na celu prezentację definicji pojęć pokrewnych pseudonauce oraz omówienie wyników badań poświęconych zainteresowaniu tym tematem w mediach społecznościowych. Wykazano wzrost popularności treści o charakterze pseudonaukowym w badanej grupie celowej. Zauważalny jest również wpływ globalnej pandemii na wzrost liczby profili społecznościowych, które koncentrują się głównie na tematyce ezoterycznej, okultystycznej, alchemicznej i astrologicznej, oraz na wzrost liczby osób obserwujących te konta w mediach społecznościowych. Podczas kwarantanny, gdy ludzie byli zmuszeni pozostawać w domach, pojawiła się potrzeba zgłębiania tematów, które rzadko pojawiają się w codziennych rozmowach, ale wzbudzają ciekawość wielu osób. W rezultacie, pozostając w domach, część osób zaczęła zgłębiać wiedzę na temat okultyzmu czy magicznych właściwości roślin i kryształów. W badaniu widać chęć zaspokojenia wewnętrznego pragnienia lepszego związku z naturą, co w pewnym stopniu jest zagadnieniem poruszonym przez pseudonaukę i paranoi. Pseudonauka i pokrewne tematy zdobywają coraz większą popularność w mediach społecznościowych. Globalna pandemia wpłynęła na wzrost zainteresowania tymi tematami, a ludzie szukający alternatywnych źródeł wiedzy oraz nowych pasji w okresie kwarantanny przyczynili się do rozwoju tego zjawiska.

BIBLIOGRAFIA

- Adams, A., Adams, M. (2003). *Czary i czarownice. Historia i tradycje białej magii*. Warszawa: Muza.
- Ahlgren, M. (2021). 40 + statystyki i fakty na Instagramie dla 2020. Pobrano z: <https://www.websitehostingrating.com/pl/instagram-statistics/> (25.05.2023).
- Baranowski, B. (2021). *Procesy czarownic w Polsce w XVII i XVIII wieku*. Poznań: Replika.
- Bockenheim, W., Bednarek, S., Jastrzębski, J. (1996). *New Age*. Encyklopedia Nowej Ery. Wrocław: Astrum.

- Gardner, M. (1966). *Pseudonauka i pseudouczeni*. tłum. B. Krzyżanowski, W. Zonn. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Grabski, M.B. (2011). Paranauka, pseudonauka i co z tego dla nas wynika. W: K. Korab (red.), *Pseudonauka: choroba, magia czy biznes?* (s. 18–19). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Hoffer, P. (1997). *The Salem Witchcraft Trilas. A Legal History*. Kansas: University Press of Kansas.
- Hurd, P. (1998). Scientific literacy: New minds for a changing world. *Science Education*, 82 (3), 407–416.
- Infor (2020). *Koronawirus. Od 25 marca 2020 r. szkoły mają obowiązek zdalnego nauczania*. Pobrano z: <https://samorząd.infor.pl/sektor/zadania/oswiata/3633634,Koronawirus-Od-25-marca-2020-r-szkoly-maja-obowiazek-zdalnego-nauczania.html> (25.05.2023).
- Kalisiewicz, D. (red.) (1999). *Encyklopedia PWN w trzech tomach*. t. 2. Warszawa: PWN.
- Majchrzyk, Ł. (2020). Liczba pobrań TikToka przekroczyła 2 miliardy!. Pobrano z: <https://mobirank.pl/2020/05/01/liczba-pobran-tiktoka-przekroczyła-2-miliardy/> (25.05.2023).
- Mitcham, C. (2000). Ethical Issues in Pseudoscience: Ideology, Fraud and Misconduct. W: W.F. Williams, *Encyclopedia of Pseudoscience*. (s. 12). New York: Facts on File.
- Muh, H. (oprac.) (2019). *Młot na czarownice*. Kraków: Vis-à-vis Etiuda.
- Palonek-Kozdęba, K. (2022). #WitchTok vs. Putin. Witchcraft Activism on the Internet in the Context of Russian Invasion of Ukraine. *Maska*, 2(49), 34–48.
- Posacki, A. (2009). *Encyklopedia zagrożeń duchowych. Mistyka, ezoteryzm, okultyzm*. t. 1. Radom: Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne.
- Ptaszek, R.T. (2015). *Nowa era religii? Ruch NewAge i jego doktryna – aspekt filozoficzny*. Lublin: Academicon.
- Roskał, Z.E. (2019). Popularyzacja nauki a pseudonauka. W: S. Janeczek, M. Walczak, A. Starościc (red.). *Metodologia nauk. cz. 1, Czym jest nauka?* (s. 697). Lublin: Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.
- Schiff, S. (2019). *Czarownice. Salem 1692*. Warszawa: Marginesy.
- Starhawk (1997). *The pagan book of living and dying: practical rituals, prayers, blessings, and meditations on crossing over*. New York: HarperOne.

Stępień, M.B. (2015). *Okultyzm: studium ezoteryki zachodniej*. Lublin: Academicon.

Thurston, R. (2008). *Polowania na czarownice*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.

Wojciechowski, T. (1981). Z zagadnień parapsychologii. *Analecta Cracoviensia, XIII*.

Woolf, M. (2023). TikTok – najciekawsze statystyki [2023]. Pobrano z: <https://passport-photo.online/pl/blog/tiktok-statystyki/> (30.05.2023).

Zwoliński, A. (2019). *Współczesne czarownice*. Poznań: Monumen.